

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра історії Східної Європи

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Перший проректор

проф. Ю. В. Холін

“ _____ ” _____ 20__ р.

Робоча програма навчальної дисципліни

Російське старообрядництво (друга половина XVII – початок XXI ст.)

6.020302 історія

спеціальність (напрямок) _____

історичний

факультет _____

(назва підрозділу)

2016 / 2017 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою факультету
(інституту, центру)

“ _____ ” _____ 20__ року, протокол №__

РОЗРОБНИКИ ПРОГРАМИ: Єремєєв П. В., к. і. н, доц.

Програму схвалено на засіданні кафедри
Історії Східної Європи

Протокол від “ _____ ” _____ 20__ року №__

проф. Духопельников В. М.
В. о. завідувача кафедри _____

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Програму погоджено методичною комісією
історичного

назва факультету, для здобувачів вищої освіти якого викладається навчальна дисципліна

Протокол від “ _____ ” _____ 20__ року №__

доц. Тумаков О. І.
Голова методичної комісії _____

(підпис)

(прізвище та ініціали)

ВСТУП

Програма вивчення навчальної дисципліни «**Російське старообрядництво (друга половина XVII – початок XXI ст.)**» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки

бакалавр

_____ (назва рівня вищої освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня)

6.020302 історія

спеціальності (напряму) _____

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Мета викладання навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни є ознайомлення студентів з історією розвитку російського старообрядництва з часів його появи до наших днів.

1.2. Основні завдання вивчення дисципліни

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни є надання можливості студентам за досить короткий час зрозуміти причини розколу Російської церкви, сутність церковної реформи середини XVII ст. та процес утворення старообрядництва, віровчення різноманітних старообрядницьких згод, їхній історичний розвиток, місце такого феномену, як старообрядництво, у російському суспільному та культурному житті.

1.3. Кількість кредитів

2 кредити

1.4. Загальна кількість годин

72 години

1.4. Загальна кількість годин

1.5. Характеристика навчальної дисципліни
Нормативна / за вибором

Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
4-й	-й
Семестр	
8-й	-й
Лекції	
24 год.	год.
Практичні, семінарські заняття	
год.	год.
Лабораторні заняття	
год.	год.
Самостійна робота	
48 год.	год.
Індивідуальні завдання	
год.	

1.6. Заплановані результати

Згідно з вимогами освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми, студенти мають досягти таких результатів навчання:

знати: - передумови розколу у Російській православній церкві середини

XVII ст.;

- завдання, суть та методи проведення церковної реформи середини

XVII ст.

- про опозицію до реформи та виокремлення старообрядництва як окремої релігійної течії;

- розподіл старообрядництва на толки та згоди, його причини; основні відмінності найбільших напрямків старообрядництва;

- трансформацію взаємин старообрядництва та державної влади;

- напрямки старообрядницьких міграцій та основні центри старообрядництва;

- роль старообрядців в економічному розвитку Росії;

- основні процеси, що відбувалися у старообрядництві за часів радянської влади та після розпаду СРСР.

вміти:

логічно мислити і викладати матеріал, робити аргументовані висновки, користуватися джерелами, науковою та довідковою літературою.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1.

Старообрядництво як концепт. Церковний розкол в Росії та виділення старообрядництва як окремої релігійної течії.

Тема 1. Предмет та завдання спецкурсу

Мета, завдання та методологічні засади спецкурсу. Термінологічна проблема у дослідженні історії старообрядництва. Джерельна база та історіографія проблеми.

Тема 2. Передумови розколу Російської православної церкви

Відмінностей в церковних обрядах та богослужбових книгах, прийнятих у Росії та серед інших православних народів. Спроби уніфікації російських церковних обрядів до початку реформ патріарха Никона. Стоглавий собор та його основні рішення. Розповсюдження книгодрукування та загострення проблеми неузгодженості богослужбових текстів. Діяльність «гуртка боголюбців», його представники та їхні ідеї.

Тема 3. Церковна реформи середини XVII ст. та розкол у Російській православної церкви.

Діяльність патріарха Никона та початок реформи, її мета, сутність та методи здійснення. Відсторонення патріарха Никона та продовження реформ. Собор 1666 – 1667 рр. Реакція на реформу у різних прошарках російського суспільства, виділення старообрядництва як окремого релігійного напрямку.

Розділ 2. Розвиток старообрядництва після розколу.

Тема 4. Розподіл старообрядництва на толки та згоди (до 1917 р.).

Основні причини розмежування всередині старообрядництва. Попівський та безпопівський напрямок старообрядництва. Найбільші старообрядницькі згоди, їхні основні відмінності.

Тема 5. Місце старообрядництва у російському суспільно-політичному, економічному та культурному житті (до 1917 р.).

Проблема статистики старообрядництва. Взаємини старообрядництва із органами державної влади та офіційної

церкви. Старообрядницькі міграції та основні центри «старої віри». Роль старообрядців у економічному розвитку Росії. Питання про специфічну старообрядницьку трудову етику. Соціальна структура старообрядницького населення Росії. Культура російського старообрядництва.

Тема 6. Старообрядництво у ХХ – на початку ХХІ ст.

Старообрядці та революційний рух у Росії. Взаємини старообрядництва та радянської влади. Конфесійне життя старообрядницьких громад у радянський період. Старообрядництво на сучасному етапі. Зміни у ставленні Російської православної церкви до старообрядництва.

Структура навчальної дисципліни

Назви модулів і тем	Кількість годин					
	Денна форма					
	Усього	у тому числі				
		Лекції	семін.	лаб.	інд.	СР
1	2	3	4	5	6	7
Розділ 1						
Тема 1. Предмет та завдання спецкурсу	12	4				8
Тема 2 . Передумови розколу Російської православної церкви	12	4				8
Тема 3. Церковна реформи середини XVII ст. та розкол у Російській православної церкві	12	4				8
Всього годин	36	12				24
Розділ 2						
Тема 4. Розподіл старообрядництва на толки та згоди (до 1917 р.).	12	4				8
Тема 5. Місце старообрядництва у російському суспільно-політичному, економічному та культурному житті (до 1917 р.).	12	4				8
Тема 6. Старообрядництво у XX – на початку XXI ст.	12	4				8
Всього годин	36	12				24
Всього	72	24				48

6. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Стоглавий собор та його основні рішення	8
2.	Собор 1666 – 1667 рр.	10
3.	Поява та розвиток єдиновірництва	10
4.	Культура російського старообрядництва	10
5.	Взаємини старообрядництва та радянської влади	10

7. Індивідуальне навчально-дослідне завдання

8. Методи навчання

Теоретико-методологічна основа курсу будується, окрім звичайного критичного аналізу джерел і історіографії та пошуку аналогій, на комплексному використанні найрізноманітніших методів та принципів (історико-порівняльного, історико-генетичного, структурно-функціонального, типологічного, історичної психології та антропології, соціології релігії).

9. Методи контролю

Контрольна робота, співбесіда, залік.

10. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота	Підсумковий семестровий контроль (залік)	Сума
Контрольна робота 1		
60	40	100

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою	
	для екзамену, курсової роботи (проекту), практики	для заліку
90 – 100	відмінно	зараховано
80 – 89	добре	
70 – 79		
60 – 69	задовільно	
50 – 59		
1 – 49	незадовільно	не зараховано

11. Методичне забезпечення

Історична література, карти, слайди, мультимедійне забезпечення, методичні рекомендації.

1. Духопельников В. М. История России XII-XVIII вв.: Учебное пособие. – Х., 2005 .
2. История России с древнейших времен до конца XVII века. / Отв. редактор А.Н. Сахаров, А.П.Новосельцев. – М., 1998.
3. История России с начала XVIII до конца XIX века. / Отв. редактор А.Н. Сахаров, А.П.Новосельцев. – М., 1998.

1. Рекомендована література

Базова

1. Бонч-Бруевич В. Д. Сектанство и старообрядчество в первой половине XIX века // Избранные сочинения. В 3 т. – Т. 1. О религии, религиозном сектанстве и церкви. – М., 1959.
2. Булгаков С.В. Справочник по ересям, сектам и расколам. – М., 1994.

3. Варадинов Н.В. История Министерства Внутренних Дел: В 8 кн. – Кн. 8: История распоряжений о расколе. – СПб., 1863.
4. Вургафт С.Г., Ушаков И.А. Старообрядничество: Опыт энциклопедического словаря. – М., 1996.
5. Глинчикова А.Г. Раскол или срыв русской «Реформации». – М., 2008.
6. Голубинский Е.Е. К нашей полемике с старообрядцами. – М., 1896.
7. Денисов А.Д., Денисов С.Д. Поморские ответы. – М., 1911.
8. Житие протопопа Аввакума. – М.: Эксмо, 2011.
9. Зеньковский С.А. Русское старообрядчество: в 2 т. – М., 2009.
10. Карташев А.В. История Русской Церкви. – М., 2005.
11. Карцов В.Г. Религиозный раскол как форма антифеодального протеста в истории России: в 2 ч. – Калинин, 1971.
12. Керов В.В. «Се человек и дело его...»: конфессионально-этические факторы старообрядческого предпринимательства в России. – Москва, 2004.
13. Кожурин К.Я. Культура русского старообрядчества XVII – XX вв. – СПб., 2010.
14. Липранди И.П. Краткое обозрение существующих в России расколов, ересей и сект как в религиозном так и в политическом их значении. – Лейпциг, 1883.
15. Макарий (Булгаков) История русской церкви: В 12 книгах. – М., 1996.
16. Мальцев А. И. Старообрядческие беспоповские согласия в XVIII — начале XIX в. – Новосибирск, 2006.
17. Мельников П.И. Исторические очерки поповщины // Полное собрание сочинений П.И. Мельникова (Андрея Печерского). – Т. 7. 2-е изд. – СПб, 1909. – С. 2-383.
18. Мельников П.И. Письма о расколе // Собрание сочинений. В 6 т. – Т. 6. – М., 1963. – С. 193-251.
19. Мельников Ф.Е. Краткая история древлеправославной (старообрядческой) Церкви. – Барнаул, 1999.
20. Миловидов В.Ф. Старообрядчество в прошлом и настоящем. – М.: Мысль, 1969.
21. Никольский Н.М. История русской церкви. – М., 1832.
22. Отразительное писание о новоизобретённом пути самоубийственных смертей, вновь найденный старообрядческий трактат против самосожжений. – М., 2011.
23. Пригарин А.А. Русские старообрядцы на Дунае: формирование этноконфессиональной общности в конце XVIII – первой половине XIX вв. – Одесса–Измаил–Москва, 2010.
24. Пругавин А.С. Старообрядчество во второй половине XIX в.: Очерки из новейшей истории раскола. – М., 1904.
25. Романова Е.В. Проблемы изучения массовых самоубийств старообрядцев в исследованиях XIX – XX вв. // Антропология, фольклористика, лингвистика: сборник статей. – СПб., 2001.

26. Сазонова Н.И. У истоков раскола Русской Церкви в XVII веке: исправление богослужебных книг при патриархе Никоне (1654-1666 гг.) (на материалах Требника и Часослова). – Томск, 2008.
27. Стефашов А.Е. Ценностно-смысловые факторы предпринимательства старообрядческих общин России: Автореф. дис. ... канд. философских наук. – Тюмень, 2004.
28. Таранец С.В. Старообрядчество в Российской империи (конец XVII – начало XX века). – Киев, 2012.
29. Труды по русской и славянской филологии: лингвистика. – Новая серия IV: русские старovery за рубежом. – Тарту, 2000.
30. Шахов М.О. Философские аспекты староверия. – М., 1997.
31. Щапов А.П. Русский раскол старообрядства. – Казань, 1859.
32. Stricker G. Old Believers in the Territory of Russian Empire // Religion in Communist Lands. – 1990. – Vol. 18/1. – P. 25-51.
33. Mitchels G. The first Old Believers in Ukraine: Observations about Their Social Profit and Behavior // Harvard Ukrainian Studies. – 1992. – Vol. 16. – 289-313.
34. Paert I. “Two or twenty million?” The languages of official statistics and religious dissent in imperial Russia // Ab Imperio. – 2006. № 3. – P. 75 – 98.

Додаткова

35. Geraci R. and Khodarkocsky M. Of Religion and Empire: Missions, Conversion, and Tolerance in Tsarist Russia. Ithaca: Cornell University Press. 2001. Pp. vi, 356.
36. Clay E. An Old Believer Monastery on the Volga // Slavonica. – 2001. Vol. 7. Issue 2. – P. 9-27.

13. Інформаційні ресурси

- <http://starajavera.narod.ru/> (Сайт «Староверие в документах»: велике зібрання джерел з історії старообрядництва, а також деяких сучасних досліджень)
- <http://samstar.ucoz.ru/> (Новини сучасного старообрядництва, публіцистика, довідкова інформація, велика кількість джерел та наукової літератури зі старообрядницької проблематики; зручний тематичний каталог)
- <http://relig-library.pstu.ru/modules.php?name=r-30> (Бібліотека релігієзнавства та російської релігійної філософії. Видання XVIII – початку XX ст.)
- <http://rpsc.ru/> (Офіційний сайт РПСЦ)
- <http://www.starover.lt/> (Офіційний сайт РДПЦ Литви)
- <http://ancient-orthodoxy.narod.ru/> (Офіційний сайт РДЦ)
- <http://www.oldrpc.ru/> (Сайт Патріаршого центру давньоруської богослужбової традиції)
- <http://www.edinoverie.com/> (Сайт єдиновірницького храму Архангела Михайла)
- <http://www.staropomor.ru/> (Неофіційний сайт старопоморців-федосеевців)

<http://www.staroohrad.ru/> (Інформаційний портал про сучасне життя старообрядництва)

<http://krotov.info/> (Бібліотека Якова Кротова)

http://az.lib.ru/janr/index_janr_13-1.shtml (Література та джерела з історії релігійних рухів, переважно, російського релігійного життя на межі ХІХ – ХХ ст.)

<http://religion.babr.ru/> (Довідкова інформація про велику кількість релігійних груп, в т.ч. і тих, що існували в Росії в ХVІІ – на початку ХХ ст. Наукові праці в галузі історії та соціології релігії)

<http://www.rsl.ru/ru/s97/s339/> (Електронний каталог Російської державної бібліотеки. Деякі видання знаходяться у відкритому доступі)

<http://www.portal-credo.ru/site/?act=lib&id=197> (Бібліотека порталу Credo.ru)

<http://www.gumer.info>

<http://www.bogoslov.ru/>

<http://books.google.com/> (Рекламно-освітній проект «Гугл», на сайті є нові іноземні видання, але в обмеженому доступі та частинами).

ПИТАННЯ

до заліку

1. Старообрядництво: проблема дефініції.
2. Історіографія старообрядництва.
3. Передумови розколу Російської церкви (обрядово-книжкові суперечки, російське месіанство, соціально-економічні та загальнокультурні процеси).
4. Реформи патріарха Никона та виокремлення старообрядництва як окремої релігійної течії.
5. Основні причини розподілу старообрядництва на толки та згоди.
6. Попівський та безпопівський напрямки старообрядництва. Найбільші старообрядницькі згоди, їхні основні відмінності.
7. Політика російської державної влади щодо старообрядництва (до 1917 р.)
8. Механізми розповсюдження та збереження старообрядництва в умовах імперських утисків.
9. Участь старообрядців у народних повстаннях та революційному русі.
10. Статистика старообрядництва Російської імперії.
11. Особливості демографічних характеристик старообрядницького населення Російської імперії.
12. Старообрядництво та економіка Російської імперії. Питання про специфічність трудової етики старообрядців.